

МЕТАПРОУЧВАНЕ

Въз основа на съществуващи проучвания, научни доклади, проекти за най-добри практики и учебни материали по темата за основната финансова грамотност в рамките на проекта:

“FIBIC” „Учебна програма и предизвикателство за обучение и прилагане на основна финансова грамотност“,
номер на проекта: 2020-1-DE02-KA204-00755

Образователният проект “FIBIC” обучава всеки потребител в прилагането на компетентно и самоопределено боравене с пари. Темата за „основната финансова грамотност“ придобива все по-голямо значение. В икономическата криза, последвала корона кризата, отговорното, ценностно и осъзнато действие на лицата по финансови и парични въпроси в Европа ще бъде все по-важно. Ние се изправяме пред тази (учебна) задача в консорциум от 5 държави партньори.

По ръководството на: Sambucusforum vzw., Белгия

Автори:

Ян Гийнс, Сабине Тюмер-Бауерайс, Пенка Спасова, Мария Георгиева, Томас Мадер, Ан ванден Ейнде, Бернд Вернер, Имке Хоайзел, Анка Дудау.

Участващи организации:

Recht in Europa e.V., Германия

Lernwerkstatt Europa e.V. Учебна работилница Европа, България

International Banking Institute, България

Schuldnerberatung Oberösterreich, Австрия

Miteinander in Europa e.V., Германия

Asociación Sodioeducativa Eduplus, Испания

<http://www.lets-talk-about-money.eu>

С финансовата подкрепа на на Европейския съюз чрез програма ЕРАЗЪМ+ на Европейската комисия

Отговорност за съдържанието на настоящата публикация носи единствено нейният автор; Комисията по никакъв начин не отговаря за използването на съдържащите се в нея данни..

СЪДЪРЖАНИЕ

1. Въведение	3
1.1. Изходни точки, обосновка и цели на този проект	4
1.2. Каква е ситуацията днес?	4
1.3. Боравене с пари – тема табу	5
2. Създаване на метапроучването	5
2.1 Изходни точки на анализа и идентифициране на нуждите	5
3. Резултати и предложения за подобрене за повишаване на финансовата грамотност	6
3.1. Ползи и граници на финансовата компетентност	6
3.2. Как може да се повиши финансовата компетентност на гражданите, включително децата, младежите, работещите и пенсионерите?	7
4. Проучвания и най-добри практики по темата "Боравене с пари"	7
5. Резултати от изследванията на отделните страни	8
6. Проучвания в ЕС по темата за основна финансова грамотност	8
7. Дискусия за необходимостта от финансово образование	10
8. Специфични теми като управление на дълга, застрахователни познания, финансова уязвимост и др.	12
9. Какви проекти за най-добри практики вече са налични?	14
9.1 Оценки на партньорите	15
9.2 Кои теми липсват?	17
10. Обобщение и оценка на метапроучването	18
10. 1. Повече от всякога финансовата грамотност е важна тема в целия ЕС в различни области и изисква учене през целия живот	18
10.2. Основната финансова грамотност трябва да се подобри за всички европейци	19
10.4. Перспективи на планираната учебна програма	19

1. ВЪВЕДЕНИЕ

Метапроучването е резултат от изследване на 7-те партньорски институции в петте страни от ЕС, Германия, Австрия, България, Белгия и Испания. Изследването преследва следните цели:

1. Издирване и преценка на съществуващи предложения в образованието за възрастни на тема „Основна финансова грамотност“
2. Идентифициране и задълбочаване на текущите нужди и изтъкване на примери за добри практики от отделните страни.
3. Обвързване със съществуващи научни знания за дискусии относно правилното боравене с пари.

Наличните материали бяха събрани, филтрирани и проучени във всяка от участващите държави, за да се определят, регистрират и разпространят съществуващите образователни предложения за основно финансово образование.

За целта всяка участваща институция първо направи подробен преглед на състоянието на научните изследвания и практиката в собствената си държава. Партньорите филтрираха информация за най-важните аспекти от съществуващи проучвания и анализираха съществуващите образователни инициативи в съответната държава. Следващата стъпка беше специфична за всяка страна интерпретация на резултатите.

Събирането и интерпретацията на получената информация се осъществи в две стъпки чрез транснационални Zoom-сесии на малки групи. Те служат за осигуряване на качеството, но също така и за предоставяне на общ преглед на текущото състояние и обмен на опит. След това резултатите бяха събрани и класирани.

Последва общо представяне на резултатите на немски език. Всяка държава предварително подготви кратък обзорен доклад и представяне на резултатите на своя национален език и на езика на проекта.

След презентацията на онлайн симпозиума през април 2021 г. те бяха обобщени като метапроучване и преведени на езиците на проекта. Представените резултати от метапроучването формират основата за разработване на международната учебна програма за насърчаване на основната финансова грамотност.

Всеки партньор е работил по подготовката на това проучване в своята страна и е разгледал, прочел и обсъдил много голям набор от изследвания и добри практики по въпроса за парите и се е запитал коя информация заслужава внимание, за да се осигури необходимото финансово образование за хора от всички възрасти.

Първо оценката на намерените и проучени изследвания и на най-добрите практики беше систематично разглеждана от всеки партньор в обобщена и ясна схема в Excel - таблица в следния ред:

<http://www.lets-talk-about-money.eu>

С финансовата подкрепа на на Европейския съюз чрез програма ЕРАЗЪМ+ на Европейската комисия

Отговорност за съдържанието на настоящата публикация носи единствено нейният автор; Комисията по никакъв начин не отговаря за използването на съдържащите се в нея данни..

1. Студии на Комисията на ЕС / Европейски съвет / Европейски парламент
2. Студии на университети / педагогически колежи / технически колежи
3. Проучвания на доклади на ЕС и изследователски институции (напр. национални и международни проекти в контекста на консорциумите)
4. Изследвания на катедрени дисертации и други публикации.
5. Студии на специализирани неправителствени организации с техните експертни познания и учебни материали (напр. klicksafe, safer internet, ...)
6. Изследвания в **научно-приложната литература** и периодичните издания

Второ, консорциумът направи предложения как образованието трябва да се използва за предаване на ключови най-добри практики на различните целеви групи. Критериите за изследването бяха определени съвместно от всички партньори.

1.1. ИЗХОДНИ ТОЧКИ, ОБОСНОВКА И ЦЕЛИ НА ТОЗИ ПРОЕКТ

В изпълнението си този образователен проект обучава всеки потребител как да борави с парите си по компетентен и самоопределен начин.

Парите са огледало на радости, страхове, произход и надежди. Парите като средство за размяна са толкова стари, колкото и човечеството. Във всяко общество хората се интересуват от парите и как да боравят с тях. Фактът, че толкова много пословици и поговорки на всеки език се занимават с парите, свидетелства за важността на факта, че управлението на парите и финансовите ресурси, добро или лошо, е културна ценност; културен факт, който засяга всички, млади или стари, богати или бедни.

1.2. КАКВА Е СИТУАЦИЯТА ДНЕС?

Последните проучвания показват, че 30% от европейските граждани не са имали и нямат спестявания през 2020 г., и днес, през 2021 г., също и в резултат от корона-пандемията. Само 49% от всички европейци са в състояние да поддържат сегашния си жизнен стандарт в продължение на три месеца благодарение на собствените си натрупани спестявания. 30% от всички хора в Европа живеят без никакви спестявания. Защо е така? Каква е причината?

Както показват много изследвания, съзнателното използване на парите, **преосмислянето** на парите и отношението към боравенето с пари са културно обусловени. Те се основават на традиция, семейно поведение и навици (традиции). Това е и форма на поведение, за която повечето хора изглежда **не се замислят**.

Нашите желания в живота, но също така и нашите проблеми и очаквания, са свързани с парите, както нищо друго. Парите ни движат, но често са причина и за много човешки проблеми. Следователно компетентното използване на парите е изключително важен въпрос. Въпреки това откриваме, че метаизследването също така сочи, че тази основна екзистенциална компетентност не се преподава в образователни институции или в учебници.

<http://www.lets-talk-about-money.eu>

С финансовата подкрепа на на Европейския съюз чрез програма ЕРАЗЪМ+ на Европейската комисия

Отговорност за съдържанието на настоящата публикация носи единствено нейният автор; Комисията по никакъв начин не отговаря за използването на съдържащите се в нея данни..

1.3. БОРАВЕНЕТО С ПАРИ – ТЕМА ТАБУ

Последните изследвания на ОИСР (Организацията за икономическо сътрудничество и развитие) показват, че хората, които са с ниско или почти никакво финансово образование, са и тези, които теглят скъпи заеми, много често надвишават кредитния си лимит и най-вече не са много пестеливи. Това се вижда и от факта, че те почти не заделят пари настрана за старини.

Много от тях се затрудняват, не могат да плащат сметките си и всъщност се нуждаят от професионална помощ, за да управляват парите си правилно.

С разпространението на COVID пандемията, увеличаването на безработицата и работата на непълно работно време, нуждата от помощ става все по-остра.

Повече от всякога хората трябва да се научат да управляват домакинството си със средствата, с които разполагат. Хората, които се справят добре финансово, са тези, които обмислят добре преди да купуват, обръщат внимание на кредитните си лимити, плащат сметките си навреме. При тях няма просрочени задължения и те изглежда спестяват и повече.

От първоначалното си проучване установяваме, че наистина има спешна нужда много хора в много европейски държави да разберат как точно да се борави с парите и какво най-общо означават финансовите въпроси, така че те да имат възможност да управляват средствата си разумно.

Такива усилия биха могли и трябва да бъдат интегрирани в европейска стратегия за финансово образование. Поставили сме си тази задача, като практическа образователна инициатива, в този проект на ERASMUS + с консорциум от пет държави от ЕС!

2. СЪЗДАВАНЕ НА МЕТАИЗСЛЕДВАНЕТО

За целта всеки партньор извърши задълбочено проучване в своята страна. Така че във всяка от тези пет държави (DE, BG, ES, AT и BE) са проведени изследвания и проучвания, което е довело до задълбочени изследвания за идентифициране на нуждите, силните, слабите страни и приоритетите, които ще ни ръководят в създаването на най-добрата учебна програма за преподаване на основна финансова грамотност.

Тъй като една от нашите цели в този проект е да постигнем ефективно разработване на учебна програма, която да служи като насока и ориентация за образователните институции при планирането и разработването на техните учебни програми и техните мерки за по-нататъшно обучение, приоритет беше даден на образователните предложения за възрастни, които в момента са на разположение във всяка участваща държава по темата за основната финансова грамотност.

2.1 ИЗХОДНИ ТОЧКИ ЗА АНАЛИЗ И ОПРЕДЕЛЯНЕ НА НУЖДИТЕ:

Какво точно липсва? И при кого? Каква е икономическата ситуация?

Проблем: Ясно е, че значителна част от населението има голяма нужда от прецизни основни познания относно боравенето с пари. Това се вижда от всеки резултат от изследванията на партньорите.

<http://www.lets-talk-about-money.eu>

С финансовата подкрепа на на Европейския съюз чрез програма ЕРАЗЪМ+ на Европейската комисия

Отговорност за съдържанието на настоящата публикация носи единствено нейният автор; Комисията по никакъв начин не отговаря за използването на съдържащите се в нея данни..

Коя част от населението е засегната? Млади хора и възрастни хора, жени, нискоквалифицирани? Кои са темите, които непременно, и поне като минимум, трябва да се разглеждат при боравенето с пари? Какви са опасностите от недостатъчно информирани относно боравенето с пари хора?

Кризата с Корона-вируса постави всички тези аспекти в различна светлина: изолация, Lockdown, затворени граници, забрани за пътуване, означаваха замиране на социалния живот, както и икономически застои в много области. Животът се забави и хората останаха там, където са - безработицата расте. Новите икономически дейности се възпрепятстват още при тяхното възникване и преди всичко трябва да се избегне икономически колапс: хората ще обедняват, ще има по-високи темпове на инфлация.

Здравната и икономическа криза, породена от пандемията Covid 19, прави една налична и онлайн - достъпна финансова грамотност още по-важна. Разпространението и развитието на добре структурирани, разнообразни онлайн инструменти, ресурси и курсове за обучение позволяват на хората да продължат образованието си и да се упражняват във всякакви ситуации.

Целта на проекта е да се подобри общата финансова грамотност на европейските потребители.

- 2.1.1. Всички партньори признават, че финансовата грамотност е от особено значение за благосъстоянието и здравето на всички граждани.
- 2.1.2. Очевидна е необходимостта от действия за подобряване на основната финансова грамотност на европейските потребители: как разумно да се използват парите? Това трябва и може да се научи.
- 2.1.3. Кой трябва да предприеме действия в тази област? Повече от всякога образованието (училищно и образование за възрастни) е важен фактор! До каква степен са подготвени учебните програми за това?
- 2.1.4. Кои теми вече са обхванати? Какво трябва да се добави и подобри?
- 2.1.5. Как можем да направим това? Какви мероприятия има, какво може да се подобри и какво може да се разшири?

Основно финансово образование: Компетентното боравене с пари трябва и може да бъде подобрено.

3. РЕЗУЛТАТИ И ПРЕДЛОЖЕНИЯ ЗА ПОДОБРЯВАНЕ ЗА СТИМУЛИРАНЕ НА ФИНАНСОВИТЕ УМЕНИЯ

3.1. Ползи и граници на финансовата грамотност

Според ОИСР (Организацията за икономическо сътрудничество и развитие) общата финансова грамотност е комбинация от информираност, знания, умения, нагласи и поведение, за да се вземат со-

<http://www.lets-talk-about-money.eu>

С финансовата подкрепа на на Европейския съюз чрез програма ЕРАЗЪМ+ на Европейската комисия

Отговорност за съдържанието на настоящата публикация носи единствено нейният автор; Комисията по никакъв начин не отговаря за използването на съдържащите се в нея данни..

лидни финансови решения и в крайна сметка да се постигне индивидуално финансово благосъстояние.

Разбирането на потребителите за финансовите концепции и способността за правилна интерпретация на финансовите данни обикновено се нарича **финансова грамотност** в областта на потребителските финанси.

В своята резолюция от 2008 г. за подобряване на образованието и осведомеността на потребителите относно кредитите и финансите, Европейският парламент отбелязва, че повишаването на нивото на финансова грамотност на потребителите трябва да бъде приоритет за политиците, както на равнището на държавите-членки, така и на европейско ниво. Не само заради ползите за индивида, но и заради ползите за обществото и икономиката (напр. намаляване на нивото на дълга, увеличаване на спестяванията, увеличаване на конкурентоспособността, подходящо използване на застрахователни продукти и адекватно пенсионно осигуряване).

Също така бе предложено финансиране на дейности на ниво ЕС, насочени към подобряване на финансовата грамотност и знанията на потребителите в областта на финансите, и Комисията бе призвана да помогне за повишаване на осведомеността на равнище ЕС чрез организиране на национални и регионални конференции, семинари, медийни кампании и кампании за осведоменост и образователни програми с трансгранично участие (особено в областта на услугите на дребно и управлението на кредити / дългове на домакинствата).

3.2 КАК МОГАТ ДА СЕ ПОВИШАТ ФИНАНСОВИТЕ УМЕНИЯ НА ГРАЖДАНИТЕ, ВКЛЮЧИТЕЛНО ДЕЦА, МЛАДИ ХОРА, СЛУЖИТЕЛИ И ПЕНСИОНЕРИ?

- Чрез изграждане на финансово грамотни потребителски организации, които да компенсират ролята на бизнеса в процеса на подготовка за регулиране, като се напомни, че гражданите, които са уверени инвеститори, могат да добавят допълнителна ликвидност към капиталовите пазари.

- ЕС също така призна напрежението между претоварването с информация и получаването на достатъчно информация за потребителите, предпочитайки качеството пред количеството и подчертавайки, че трябва да се направи ясно разграничение между информацията и съвети!

4. ИЗСЛЕДВАНИЯ И НАЙ-ДОБРИ ПРАКТИКИ ПО ТЕМАТА „БОРАВЕНЕ С ПАРИ ”

Всеки партньор подбра ясните приоритети от обширния набор от проучвания и примери за най-добри практики по темата „Боравене с пари“ и се опита да оцени ефективността на отделните практически примери.

В рамките на проект FIBIC всички партньори са събрали и проверили материали от различни източ-

<http://www.lets-talk-about-money.eu>

С финансовата подкрепа на на Европейския съюз чрез програма ЕРАЗЪМ+ на Европейската комисия

Отговорност за съдържанието на настоящата публикация носи единствено нейният автор; Комисията по никакъв начин не отговаря за използването на съдържащите се в нея данни..

ници и са обхванали важните теми във връзка с комплексния материал за основни финансови знания и умения.

По отношение на съдържанието тези области бяха във фокуса на търсенето:

- Доходи: Откъде идват парите ми? Как мога да променя това / да печеля повече?
- Парични потоци / платежни транзакции: управление на сметки, спестявания, парични транзакции и др.
- Поведение при харчене / купуване: За какво харча пари? Рекламата и нейният ефект и т.н.
- Дълг? / Пари назаем: лизинг, овърдрафт и др.
- Домакинства: Застраховане: Какви видове има? Всички те ли имат смисъл? Водя ли си бюджетна книга?
- Източник на проучванията? Кой поръча това проучване? Кой плати за него?
- Мобилно банкиране?
- Гаранции/обезпечения: застраховки и др.
- Финансово управление при кризи

5. РЕЗУЛТАТИ ОТ ИЗСЛЕДВАНИЯТА НА ОТДЕЛНИТЕ СТРАНИ

Въз основа на своето проучване всички партньори стигнаха до заключението, че придобиването и притежаването на солидни и квалифицирани финансови умения е предпоставка за чувството за сигурност и щастие като гражданин на ЕС. Също така беше установено, че все още има много за вършене по обучението и консултирането, за да бъде подобрено и да се достигне до всички групи в обществото.

От техните изследвания може да се види също, че общата финансова грамотност в ЕС трябва да бъде подобрявана, за да могат всички граждани - и особено младите поколения - да получат знанията и уменията, необходими за справяне с ежедневието и настоящите социално-икономически предизвикателства.

Докато в повечето държави-членки участниците в икономическите и образователните институции предлагат голямо разнообразие от инструменти и ресурси за финансово образование, гражданите все още не са наясно с тяхното съществуване, как да ги подбират и как да ги използват.

Ето защо е важно да се работи върху разпространението, оценката и структурирането на тези проекти и инициативи. И накрая, финансовата грамотност трябва да насърчава по-предизвикателен подход за подпомагане на хората да практикуват и прилагат финансови умения в живота си.

6. ИЗСЛЕДВАНИЯ В ЕС ПО ТЕМАТА ЗА ОСНОВНА ФИНАНСОВА ГРАМОТНОСТ

<http://www.lets-talk-about-money.eu>

С финансовата подкрепа на на Европейския съюз чрез програма ЕРАЗЪМ+ на Европейската комисия

Отговорност за съдържанието на настоящата публикация носи единствено нейният автор; Комисията по никакъв начин не отговаря за използването на съдържащите се в нея данни..

Австрия:

Когато проучванията идват от банки и застрахователни компании, интересът обикновено се фокусира върху въпроса: Какви са възможностите за инвестиране? За по-голямата част от хората става дума за въпроси, които засягат ежедневието и/или са свързани със социалната справедливост: бедност сред възрастните жени, задлъжнялост сред младите хора и др.

Германия:

На пръв поглед огромният набор от проучвания и практически ръководства (най-добри практики) за различни аспекти на боравенето с пари е поразителен.

- По главната тема „Основно финансово образование“ банките, потребителски консултантски центрове, институциите за консултиране на длъжници предлагат добре подготвена и ясно подредена информация: нископрагова и за всички заинтересовани.
- Кои са те? : - половете са взети под внимание
 - също и различните възрасти
 - но със специален фокус върху децата и юношите (тук се предлага възможност за получаване на „свидетелство за финансово управление“).
- Съществува CurVe като много добър пример (виж: [curve.com/how it works](http://curve.com/how-it-works))
- Освен това всеки може да получи обективна информация по всяко време чрез Интернет.

България:

Има многобройни програми и инициативи, които имат за цел да подобрят финансовата грамотност на населението:

- Те не са координирани на национално ниво, а в партньорства между различни организации.
- Проучвания и / или практически инициативи? Към днешна дата не са провеждани редовни проучвания на финансовата грамотност по една и съща методология. Следователно е трудно да се видят ясни тенденции във финансовата грамотност. В крайна сметка няколко програми и проекти са изпълнени от международни организации през последното десетилетие.
- Изследванията на нивата на финансова грамотност показват, че са необходими значителни усилия за подобряване на финансовата компетентност на българите.
- Нивото на финансова грамотност е много ниско сред младите хора и в това отношение разликата е сериозна и по оста „заети-безработни“.

<http://www.lets-talk-about-money.eu>

С финансовата подкрепа на на Европейския съюз чрез програма ЕРАЗЪМ+ на Европейската комисия

Отговорност за съдържанието на настоящата публикация носи единствено нейният автор; Комисията по никакъв начин не отговаря за използването на съдържанието в нея данни..

Белгия:

- Прави впечатление, че в проучванията на ЕС Белгия много често не е включена в списъка на изследваните европейски държави, но тенденцията е сходна в повечето случаи.
- Финансовата грамотност на белгийските потребители обаче е под средната за Европа. В проучване на доставчика на финансови услуги Intrum белгийците са едва 17-ти от 24-те европейски държави по финансова грамотност

Испания

- Темата за финансовото образование се развива все повече в Испания през последните няколко десетилетия. Различни ресурси, продукти и услуги вече са лесно достъпни. Все още обаче има много място за подобрения, т.е. разпределение, специализирано съдържание, формат, структура, рейтинг и т.н.
- Като цяло има доста широко и разнообразно онлайн предлагане на свободно достъпни ресурси за лица, които искат да продължат образованието си, както и за преподаватели, които искат да прилагат финансово образование в своите курсове. Въпреки това, за да могат всички училища, образователни институции и учители да практикуват финансово образование, ще е необходима ефективна официална рамка. Не всички са наясно с наличните ресурси и значението на финансовата грамотност.

7. ДИСКУСИЯ ОТНОСНО НУЖДТА ОТ ФИНАНСОВО ОБРАЗОВАНИЕ

Австрия

- В Австрия неговото значение се разглежда само в училищното образование: това означава, че има много материали за целевата група „млади хора“; много организации, банки и частни доставчици работят по него.
- Най-добрите практики във финансовия сектор все още не са ясна тема в предложенията за учене през целия живот, а също и в медиите:
- По тази причина Klartext се ограничи до голяма степен до това, което се фокусира върху най-добрите практики за възрастни.

Германия

- Много се прави за целевата група деца и младежи, например т. нар. Свидетелство за финансово управление.
- Има много практически материали за всеки, който участва в икономиката, регулирана с пари: Ние всички сме повече или по-малко потребители, спестители и длъжници.

<http://www.lets-talk-about-money.eu>

С финансовата подкрепа на на Европейския съюз чрез програма ЕРАЗЪМ+ на Европейската комисия

Отговорност за съдържанието на настоящата публикация носи единствено нейният автор; Комисията по никакъв начин не отговаря за използването на съдържанието в нея данни..

- Много забележителен е "Списъкът не купувай нищо" на консултантския център за защита на потребителите в Северен Рейн-Вестфалия, който приканва хората да поставят под съмнение потреблението си. Виж www.verbraucherzentrale.nrw
- Съществува и CurVe като много добре разработен инструмент за обучение за възрастни, но липсва социологическият аспект на темата за парите и основното финансово образование.

България

- До момента в България не е имало редовни проучвания на финансовата грамотност, използващи една и съща методология.
- От доклада на OECD (Организацията за икономическо сътрудничество и развитие) 2020 „Финансова грамотност на населението в Югоизточна Европа“ идва информацията, че нивото от 58% в България е ниско.
- Много хора спестяват: 77,6%; като спестяванията се държат главно в брой или в банкови депозити.
- По отношение на финансовата грамотност има голяма разлика между социалните и възрастовите групи: С най-нисък общ резултат за ниво на финансова грамотност са младите хора – 53% от 100% спрямо 61% за хората на възраст 30-60 г. и 57% за хората над 60 г. Между заетите и безработните разликата в резултатите достига близо 20%. Собствениците и предприемачите, от друга страна, са значително в по-висока степен финансово грамотни от средното за страната, като достигат общ резултат от 68%.
- Почти всеки българин има банкова карта и все повече плащания се извършват безкасово. Нивото на спестявания е много високо: делът на общия размер на депозитите в банковата система е 65,4% през 2021 г.
- През 2016 г. Фондация „Инициатива за финансова грамотност“ създаде „Бяла книга за финансовата компетентност в България“. Има различни недостатъци и проблеми главно поради липсата на национална политика за ограмотяване, свързана с финансовата грамотност.
- Няма ресурси за обучение по финансов мениджмънт за студенти, младежи без образование, пенсионери и за групи в неравностойно финансово положение като нископлатени, безработни, малцинства и получатели на социални помощи.
- Разработен е проект на Национална стратегия за финансова грамотност и план за действие за периода 2021-2025 г., който е насочен към всички граждани на страната, (приет от Министерския съвет през февруари 2021 г.)

Белгия

- Финансовата грамотност на белгийските потребители е под средната за Европа, според проучване на доставчика на финансови услуги Intrum: тя се нарежда на 17 място от 24 държави в ЕС виж www.intrum.be
- Очевидно белгийските училища имат много да догонват европейските си съседи, що се отнася до финансовото образование на децата в училищна възраст.

<http://www.lets-talk-about-money.eu>

С финансовата подкрепа на на Европейския съюз чрез програма ЕРАЗЪМ+ на Европейската комисия

Отговорност за съдържанието на настоящата публикация носи единствено нейният автор; Комисията по никакъв начин не отговаря за използването на съдържащите се в нея данни..

- За да се даде възможност на всички ученици да придобият знания за финансовия свят, които надхвърлят това, което получават от техните родители или приятели, е необходимо финансовите знания да бъдат включени тематично в училищната програма.
- Банките и правителството са разбрали, че трябва да адаптират своите политики и че всички групи в обществото, предимно възрастни хора и хора, живеещи в бедност, но също така и юноши и подрастващи, трябва да бъдат по-добре информирани и образовани за това как да боравят с пари чрез подходящо обучение и образование.

Испания

- През последните няколко десетилетия финансовата грамотност се развива все по-добре в Испания. Различни ресурси, продукти и услуги вече са лесно достъпни. Въпреки това, все още има място за подобрение по отношение на разпространението, специализираното съдържание, формата, структурата, рекламата и т.н.
- На въпрос за финансовите им познания, почти половината (46%) от испанското население на възраст 18-79 години ги оценяват като ниски или много ниски. Само 8% казват, че са много добри. Съответно, резултатите на испанските ученици в различни проверки, като международното проучване PISA, показват, че има явна нужда от достъпно, ориентирано към практиката финансово образование.
- Не е изненадващо, че нивото на финансова грамотност на испанското население зависи от нивото на образование, социално-икономическото положение, възрастта и пола. Изследванията показват, че: колкото по-образован е човек, толкова по-добра е финансовата му грамотност; юношите, възрастните и жените като цяло имат по-малко знания и доверие по този въпрос, което ги прави по-уязвими, що се отнася до ежедневните финансови въпроси и решения.
- Следователно, макар всички сегменти от испанското население да се нуждаят от по-добра финансова грамотност, най-уязвимата група изглежда са младите хора (на възраст 18-35 години) с по-малко образование и нисък социално-икономически произход.
- Проекти като "Комплект за финансово оцеляване" на Плана за финансово образование (PDF-Plan de Educacion Financiera) са много важни и трябва да бъдат разработени повече (ръководства, курсове, инструменти), тъй като населението се нуждае от практически, земни ресурси, за да може да се справя с икономическите и финансови предизвикателства.

8. СПЕЦИФИЧНИ ТЕМИ КАТО УПРАВЛЕНИЕ НА ДЪЛГА, ЗАСТРАХОВАТЕЛНИ ПОЗНАНИЯ, ФИНАНСОВА УЯЗВИМОСТ И ДР.

Австрия:

По отношение на съдържанието не става въпрос за това какво предлагат банките - за много хора става въпрос за проблеми, свързани с тяхното ежедневие и тяхната финансова жизнеспособност и уязвимост, както и специфични въпроси на социалната справедливост: напр. бедност сред

<http://www.lets-talk-about-money.eu>

С финансовата подкрепа на на Европейския съюз чрез програма ЕРАЗЪМ+ на Европейската комисия

Отговорност за съдържанието на настоящата публикация носи единствено нейният автор; Комисията по никакъв начин не отговаря за използването на съдържанието се в нея данни..

възрастните жени, задължнялост сред младите хора и др.

Германия:

Изследването показва много лесно разбираеми указания, например относно контрола на разходите или ръководства за подходящо осигуряване за старост, които могат лесно да бъдат намерени в Интернет. Обективни знания и възможности за информация, благодарение на Интернет, са достъпни за всеки, който се интересува по всяко време. Потребителят обаче винаги трябва да внимава кой предоставя информацията.

България

Тенденцията, както миналото показва, е, че повечето хора надценяват собствените си знания: това крие рискове и често води до грешни финансови решения.

Според проучванията застрахователната компетентност в България като цяло е незадоволителна и недостатъчна. Има голяма разлика между социалните групи, но само 53% от анкетираните са дали правилни отговори.

Проучване на Junior Achievement Bulgaria (Мениджър за един ден) през 2017 г. показва наличието на финансова уязвимост сред разпитаните 1000 души: особено сред хората с ниски заплати има малко спестявания и липса на финансова грамотност; домакинствата имат лоша самооценка, докато е налице липса на методи за защита и за контрол на техните средства. Така че има нужда от форум, който да обединява заинтересованите страни и да насърчава обмена на добри практики.

Има различни дефицити и проблеми в образователния сектор в България. Това се дължи, наред с други неща, на липсата на национална политика за ограмотяване по отношение на финансовата компетентност. Все още липсват инициативи за обучение, особено за определени групи, а редица целеви групи остават пренебрегвани. Необходими са значителни усилия за подобряване на уменията: националната стратегия за финансова грамотност е приета от Министерския съвет през февруари 2021 г.

Белгия

Банките и правителството разбират, че трябва да коригират своите политики и да обърнат повече внимание на уязвимите групи, хората в бедност, възрастните хора, младежите и подрастващите. Училищата и семействата трябва да се справят с това чрез подходящо обучение и образование. Хората, които не могат да извършват банкови операции онлайн, са новите неграмотни, особено възрастните хора, които не са запознати с компютрите, дигитализацията и електронната търговия и вече не искат да учат. Често те са загубили връзка с парите.

Все повече семейства са изправени пред финансови затруднения и все повече млади хора се борят с проблеми с дълга. Рекорден брой хора са във взаимна задължнялост, работниците със запор на заплатите са се увеличили с половината от 2008 г. насам.

Ясно е, че към финансовата грамотност трябва да има подход и в семейството и, че семействата иг-

<http://www.lets-talk-about-money.eu>

С финансовата подкрепа на на Европейския съюз чрез програма ЕРАЗЪМ+ на Европейската комисия

Отговорност за съдържанието на настоящата публикация носи единствено нейният автор; Комисията по никакъв начин не отговаря за използването на съдържащите се в нея данни..

раят / трябва да играят важна роля в този процес. Гражданите трябва да бъдат предупредени за фишинг в интернет, след като стана ясно, че много хора са били измамани за парите си - вероятно в размер на 35 милиона евро - и тук липсва компетентност за боравене с пари, в този случай дигитални пари.

Испания

Оценките на испанските ученици в различни проучвания, като международното проучване PISA, показват, че има явна нужда от достъпно, ориентирано към практиката, общонационално финансово образование. Не е изненадващо, че нивото на финансова грамотност на испанското население зависи от нивото на образование, социално-икономическото положение, възрастта и пола. В резултат на това, докато всички части на испанското население се нуждаят от по-добро финансово образование, най-уязвимата група изглежда са млади хора (на възраст 18-35 години) с по-ниско образование и социално-икономически произход.

Основните идентифицирани нужди са:

- Обучение на учители и преподаватели, за да могат да практикуват финансова грамотност и да насочват учащите от всички възрасти към съзнателни и отговорни икономически действия.
- Категоризацията на учебния материал и ресурси: голяма част от материалите се занимават с общо финансово образование, но специализираното финансово образование в различни области е недостатъчно. Следователно разделянето на нашия проект на 5 основни теми ще донесе повече полза.
- По-нататъшното разпространение и развитие на достъпни, прости и практични финансови образователни ресурси: мнозина смятат, че финансите са твърде сложна и много теоретична тема, докато наистина има много достъпни материали - напр. ръководства, които да ви помогнат да прилагате знанията си в ежедневието. Нискоквалифицираните младежи трябва да бъдат в центъра на вниманието.
- Деонтологичен* подход към финансовото образование: с оглед на риска икономическите и частните инстанции да повлияят на образованието в съответствие с техните интереси и с оглед липсата на социално-етични методи, спешно се изискват ефективни процедури за оценка и етични рамки.
- Алтернативен достъп до финансово образование: също така би било интересно да се насърчат повече проекти и инициативи с алтернативни, непредубедени перспективи - да се даде възможност на нашата настояща икономическа и финансова система да бъде поставена под въпрос и да бъдат разгледани алтернативи, особено с акцент върху устойчивото развитие (социално, икономически, финансово)
- Социално-икономически привилегированите хора са склонни да имат по-добра финансова грамотност и следователно са по-рационални потребители, докато хората в социално-икономически неравностойно положение имат по-малка финансова грамотност и следователно по-импулсивно поведение при купуване - парадокс, който подчертава решаващото значение на финансовата грамотност.

* деонтология: наука за дълга и отговорността на човека за неговото поведение

9. КАКВИ ПРОЕКТИ С НАЙ-ДОБРИ ПРАКТИКИ ВЕЧЕ СА НАЛИЧНИ?

<http://www.lets-talk-about-money.eu>

С финансовата подкрепа на на Европейския съюз чрез програма ЕРАЗЪМ+ на Европейската комисия

Отговорност за съдържанието на настоящата публикация носи единствено нейният автор; Комисията по никакъв начин не отговаря за използването на съдържащите се в нея данни..

9.1 ОЦЕНКИ НА ПАРТНЬОРИТЕ

Австрия:

Klartext, Австрия (един от партньорите в проекта) специално споменава ERASMUS проекта EDU-FIN, който има за цел да създаде учебна програма за млади хора:

Този проект има за цел да разработи „основно финансово образование“ за „млади хора в риск“ (на възраст от 18 до 34 години) в три интересни стъпки: В съвместни семинари първо се проверява какви финансови познания вече имат участниците и най-вече какво все още им липсва. От това се извличат „основни принципи“, за да е ясно как най-добре да се работи с тази целева група. Накрая беше изготвена УЧЕБНА ПРОГРАМА с темите, които ще бъдат разгледани. Този проект е разработен и на няколко езика!

„Recht in Europa“ и „Miteinander in Europa“ (партньори в проекта от Германия) избраха следните проекти:

- „Списъкът не купувай“ на асоциацията на потребителите на Северен Рейн-Вестфалия: Той приканва хората критично да поставят под съмнение потребителското си поведение.
- Предлагат се много примери за спестяване и спестовни предизвикателства, които могат да се прилагат и извършват от всеки в продължение на година или 52 седмици.
- И двата горни примера служат и за обучение в икономическо домакинство и критично потребление.
- В интернет има много инструкции, напр. за контрол на разходите или насоки за правилното използване на парите в напреднала възраст.
- по-специално проектът CurVe състави много добре дидактически разработен учебник за възрастни:
 - с добра ориентация към факти и научни познания,
 - които трябва да намерят своя достъп до обучаемите чрез упражнения и препоръки в обучението за възрастни.

Тук обаче се пренебрегва социологическият аспект на парите и финансовата грамотност.

А често липсват и възможности за свързване със собствения живот и ежедневието:

Тогавя няма един "отварящ вратите", който да премахне срамежливостта на хората, за да общуват открито по въпросите за парите и как да се справят ефективно с тях. Така че старата поговорка „Не говориш за пари, имаш ги“ може да бъде оставена настрана.

България

- Голямото международно проучване на PISA (*Програма за международно оценяване на учениците*) за 2018 г. относно финансовата грамотност на младите хора в училищна възраст установи, че анкетираните български ученици имат значително по-малко знания и умения по отношение на финансовите концепции, условия и продукти, отколкото техните връстници в остана-

<http://www.lets-talk-about-money.eu>

С финансовата подкрепа на на Европейския съюз чрез програма ЕРАЗЪМ+ на Европейската комисия

Отговорност за съдържанието на настоящата публикация носи единствено нейният автор; Комисията по никакъв начин не отговаря за използването на съдържащите се в нея данни..

лите страни от ОИСР (*Организация за икономическо сътрудничество и развитие*): Само най-простите условия и общите финансови продукти изглежда са добре известни.

- Финансово образование в училище: от 2018 г. има задължителен предмет „Технологии и предприемачество“ от 1 до 12 клас: той включва развитието на умения за управление на личните финанси и осведоменост за различните финансови продукти. Това е интегрирано в обучението на учители едва от 2018 г. и има и програма за квалификация и преквалификация.

- ФОНДАЦИЯ „Инициатива за финансова грамотност“ създаде бяла книга през 2016 г., която, наред с други неща, показва следното:

- 55% от наличните ресурси за финансова грамотност са интернет базирани: включват уебсайтове, платформи, блогове, facebook активност

- Предпочитана целева група: 70% от всички образователни програми са предназначени за деца и ученици.

Страницата с ресурси на ФОНДАЦИЯТА „Инициатива за финансова грамотност“ www.finansizadeca.bg предоставя достъп до ръководствата за програмите „За пари и други важни неща: Първи стъпки“ и „За пари и други важни неща: Тийнейджъри“, публикувани от Фондация „Инициатива за финансова грамотност“. Уебсайтът предоставя и актуална информация, обучение и интересни ресурси в областта на финансовата грамотност за деца и младежи. Програмите се използват в няколко български училища от 2015 г. и са оценени като ефективни образователни иновации. Те се основават на педагогическите подходи „учене чрез опит“ и „учене чрез игра“ и съдържат редица дейности: игри, работилници, театър и други.

- Досега не е имало национална стратегия в тази област: стратегия за финансовата грамотност на страната е разработена в България едва през декември 2020 г. - тази стратегия е напълно нова, но обещаваща и ще бъде прилагана в периода 2021-2025. Тя е насочена към всички граждани на страната и е приета от Министерския съвет през февруари 2021 година.

Белгия:

- В Белгия се предлагат много курсове по финанси и управление на парите, също за юноши и младежи, организирани от държавата, както и от училища, университети, банки и частни инициативи. Някои курсове за обучение са безплатни, за други трябва да бъде платено. Процентът на обхванатите граждани обаче е нисък.
- Въпреки че данните от PISA показват, че белгийските 15-годишни се справят добре с финансовите умения, неотдавнашните изследвания показват, че има реална нужда от повече и по-добра финансова грамотност сред младите и възрастните хора през 2020-2021 г.
- Очевидно белгийските училища имат нещо общо с европейските си колеги, що се отнася до финансовото образование на децата в училищна възраст. Децата и младите хора днес израстват в свят на дигитални пари. За да се даде възможност на всички ученици да придобият знания за днешния финансов свят, които надхвърлят това, което получават от родителите или приятелите си, включването на финансовата грамотност в учебните програми днес е много важно.

<http://www.lets-talk-about-money.eu>

С финансовата подкрепа на на Европейския съюз чрез програма ЕРАЗЪМ+ на Европейската комисия

Отговорност за съдържанието на настоящата публикация носи единствено нейният автор; Комисията по никакъв начин не отговаря за използването на съдържащите се в нея данни..

- Това е изрично поискано и от Febelfin (*организация с нестопанска цел, чиято цел е да предостави достоверна и обективна информация за белгийския финансов сектор*), представител на белгийския финансов сектор (www.febelfin.be/nl) и Gezinsbond (*плуралистично и демократично съставено сдружение с нестопанска цел, което защитава интересите на семействата във Фландрия и Брюксел*).
Febelfin стартира кампания, насочена към разбиване на табуто да се говори за пари сред младите хора. Изглежда, че белгийските млади хора (2000 са интервюираните на възраст между 18 и 35 години) знаят малко за паричните проблеми, особено за заемите, застраховките, пенсионните спестявания и данъците. Липсата на финансова грамотност върви ръка за ръка с лоша финансова ангажираност. 47% от анкетираните мразят да се занимават с парични проблеми.
Febelfin установи, че много млади хора не знаят почти нищо за парите и че почти нищо не научават за парите, банковите и застрахователните въпроси в училище.
- Подобно на белгийската Семейна федерация, Фебелфин също така изисква финансовото образование да бъде включено възможно най-широко в новите учебни програми на средните училища.
- Виж: <https://www.gezinsbond.be/financielegeletterdheid>

Испания

От 2008 г. е разработена национална пилотна програма от банковите институции (Испанската централна банка и Националната комисия за пазара на ценни книжа - CNMV) за тестване на въвеждането на финансова грамотност в учебната програма: „Plan de Educación Financiera“ (PEF) (*План за финансово образование*). Въз основа на препоръките на OC-DE / INFE (*Международната мрежа за финансово образование*) целта беше да се насърчи и организира финансовото образование като цяло. Основните резултати са създаването на онлайн портал www.finanzasparatodos.es и изследването на Plan de Educación Financiera (PEF). И двете са важни стъпки в развитието на финансовата грамотност в Испания. Независимо от това, той беше критикуван по редица точки, най-вече липсата на адекватен процес на оценка на плана и широкото влияние на бизнеса и частните организации като банките - което означава, че те имат потенциално въздействие върху образованието и че планът е предназначен да направи това за насърчаване на съществуващата икономическа капиталистическа система без достатъчно алтернативно мислене и отчитане на етично-гражданския фактор.

Като цяло банките и финансовите организации предоставят голяма част от широко разпространеното съдържание на финансово образование в Испания - чрез уеб портали с различни ресурси, публикации, курсове за обучение и др. Ролята на такива финансови участници е много важна за подкрепа и финансиране на финансовото образование. Някои проучвания дори твърдят, че финансовото образование е по-ефективно, когато се предоставя от хора от частни институции (например банки или застрахователни компании), но други институции като потребителски асоциации, организации с нестопанска цел, независими мрежи или дори учени създават и насърчават обективно, критично мислещо и алтернативно ориентирано финансово образование.

9.2. КАКВИ ТЕМИ ЛИПСВАТ?

<http://www.lets-talk-about-money.eu>

С финансовата подкрепа на на Европейския съюз чрез програма ЕРАЗЪМ+ на Европейската комисия

Отговорност за съдържанието на настоящата публикация носи единствено нейният автор; Комисията по никакъв начин не отговаря за използването на съдържащите се в нея данни..

При проучването и съставянето на изследванията партньорите забелязват, че не могат да бъдат намерени резултати или най-добри практики за точките, изброени по-долу.

- Правят впечатление темите за абонаментни капани (в Интернет) и фишинг. Тези въпроси са актуални и оставят след себе си голям брой жертви. И двете теми се променят непрекъснато по отношение на проявлението си и се адаптират към времето и духовната нагласа.
- Друга много важна тема, по която за съжаление няма проучвания или научни публикации, са разкази, легенди, истории и вярвания, които като цяло се предават наследявани от поколенията, особено в семействата. Примери за това могат да бъдат: „Не говориш за пари, имаш ги.“ Или „Парите са мръсни.“ Понякога има и изречения като „Жените така или иначе печелят по-малко от мъжете“ или „Ние не печелим никакви пари така или иначе“ като въпросните традиционни представи. Такива интернализирани (*приети като собствена гледна точка*) вярвания, които неизбежно водят до нагласи у хората за тяхната лична „връзка с парите“. Но те могат да бъдат разкрити, отразени и разрешени. Този проект е правилната рамка за това. По този начин се придава аспект на равенство и еманципация. За съжаление няма научна литература за това. Това обаче показва също, че с финансовото ограмотяване не може да се започне достатъчно рано.
- Покупките чрез приложения са подчертани като особено проблематични. Те са насочени особено към учениците от началните класове и ги учат да харчат пари, без да боравят с тях хитро (тактично). Това е много проблематично, когато става въпрос за развиване на здравословна връзка с парите. Освен това това лесно води до капана на дълга. Може да се направи препратка към този аспект, особено в контекста на мултипликаторните събития по проекта.

10. РЕЗЮМЕ И ОЦЕНКА НА МЕТАПРОУЧВАНЕТО

10. 1. ПОВЕЧЕ ОТ ВСЯКОГА ФИНАНСОВОТО ОБРАЗОВАНИЕ Е ВАЖНА ТЕМА В РАЗЛИЧНИТЕ ОБЛАСТИ В ЕС И ИЗИСКВА УЧЕНЕ ПРЕЗ ЦЕЛИЯ ЖИРОТ.

Задълбочените изследвания в страните партньори ни показаха колко важни са финансовите резултати за всички граждани и кои аспекти от тях трябва да се разглеждат като приоритет в международен контекст.

- Какъв е приоритетът за финансовото образование в ЕС?
Ясно е, че децата трябва да бъдат информирани за важността на финансовото образование още в началната училищна възраст и че те трябва да бъдат запознати и да получават информация за света на финансите от ранна възраст. Финансовите знания, финансовите нагласи и финансовото поведение трябва да бъдат предадени на децата в много ранна възраст.
- Глобализацията и цифровизацията направиха финансовите услуги и продукти по-достъпни, но и по-сложни. Днес 15-годишните се сблъскват със ситуации, в които трябва да вземат решения относно разходите си. Те трябва да внимават за измами, трябва да знаят, че някои покуп-

<http://www.lets-talk-about-money.eu>

С финансовата подкрепа на на Европейския съюз чрез програма ЕРАЗЪМ+ на Европейската комисия

Отговорност за съдържанието на настоящата публикация носи единствено нейният автор; Комисията по никакъв начин не отговаря за използването на съдържанието в нея данни..

- ки са с постоянна цена и че някои оферти са твърде добри, за да са истина.
- Съществува силна връзка между финансовата грамотност, ангажираността и паричните проблеми: Хората, които са по-слабо информирани за своите финанси, се занимават по-малко с парични проблеми и са по-склонни да имат парични проблеми: Това е порочен кръг. Следователно финансовата грамотност е от решаващо значение: хората, които са добре информирани за своите финанси и се чувстват въввлечени, имат по-малко грижи за парите и се чувстват по-щастливи и по-сигурни.
 - При образованието за възрастни е необходимо сега и в бъдеще основното финансово образование да се третира като централен основен предмет.
 - Възрастните, които нямат необходимото основно образование, трябва да имат възможност за ежедневни упражнения за подобряване на финансовото си състояние, за да могат да предадат тези знания в семейството.

10.2. ОСНОВНАТА ФИНАНСОВА ГРАМОТНОСТ НА ВСИЧКИ ЕВРОПЕЙЦИ ТРЯБВА ДА БЪДЕ ПОДОБРЕНА

Основните теми от настоящото метапроучване могат да бъдат обобщени и накратко описани, както следва:

10.2.1. Всички партньори признават, че финансовия капацитет е от особено значение за благосъстоянието и здравето на всички граждани.

10.2.2. Очевидна е необходимостта от действия за подобряване на финансовата грамотност на европейските потребители: от малки и умно да се научават да боравят с пари - финансовите знания трябва да бъдат включени в учебните програми - и да накарат гражданите на ЕС да разберат как да се справят с парите и финансовите източници. Това гарантира подобна рамка за качество в цяла Европа.

10.2.3. В Европа вече има много учебни материали с практически упражнения: напр. немският „CurVe“ и австрийският „Klartext“. Като част от нашия проект FIBIC материалът се събира от различни източници, проверява се и се обработва в конкретни научни модули.

10.2.4. Необходима е учебна програма, която може да се използва в целия ЕС: Намерението на този проект FIBIC е да разработи такава модулна учебна програма, която да обхваща всички важни теми, свързани със сложния материал на основните финансови знания и умения.

10.4 ПЕРСПЕКТИВИ НА ПЛАНИРАНАТА УЧЕБНА ПРОГРАМА

- Първо се определят необходимите знания и умения, които трябва да се постигнат.
- Трябва да е приложима за всички целеви групи и лесно приспособима.
- Трябва да може да се използва във всички страни.
- Дидактическият подход ще бъде ясен.
- Ще има добре обмислена структура, която ще бъде адаптирана към групата, която трябва да бъде достигната и нейната учебна среда.
- Тя ще бъде проектирана да бъде лесна за ползване и реалистична.

<http://www.lets-talk-about-money.eu>

С финансовата подкрепа на на Европейския съюз чрез програма ЕРАЗЪМ+ на Европейската комисия

Отговорност за съдържанието на настоящата публикация носи единствено нейният автор; Комисията по никакъв начин не отговаря за използването на съдържащите се в нея данни..

Vzw Sambucusforum, 06.05.2021.

По-нататъшното използване като OER е изрично разрешено: Този материал и неговото съдържание са - освен ако не е посочено друго - лицензирани съгласно CC BY-SA 4.0. Според правилото TULLU, моля, посочете по следния начин: "Let's talk about money" от Miteinander in Europa e.V. ("Нека поговорим за пари" от Заедно в Европа) Lizenz: CC BY-SA 4.0.

<http://www.lets-talk-about-money.eu>

С финансовата подкрепа на на Европейския съюз чрез програма ЕРАЗЪМ+ на Европейската комисия

Отговорност за съдържанието на настоящата публикация носи единствено нейният автор; Комисията по никакъв начин не отговаря за използването на съдържащите се в нея данни..